

ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ОСІБ, ЯКІ ОБМЕЖЕНІ В СВОБОДІ ПЕРЕСУВАННЯ, В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Розглянуто право на медичну допомогу осіб, які обмежені в свободі пересування в рішеннях Європейського суду з прав людини. Проаналізовано значення практики суду для національної правозастосовчої діяльності. Виокремлено питання, які потребують подальшого наукового дослідження та удосконалення.

Ключові слова: право на медичну допомогу; Європейський суд з прав людини; охорона здоров'я, медичне право.

Касумова А.Б. Право на медицинскую помощь лицам, ограниченным в свободе передвижения, в решениях Европейского суда по правам человека

Рассмотрено право на медицинскую помощь лиц, которые ограничены в свободе передвижения в решениях Европейского суда по правам человека. Проанализировано значение практики суда для национальной правоприменительной деятельности. Выделены вопросы, требующие дальнейшего научного исследования и усовершенствования.

Ключевые слова: право на медицинскую помощь, Европейский суд по правам человека, здравоохранение, медицинское право.

Kasumova Anzhela. The right to medical assistance of persons who have limited freedom of movement in the decisions of the European Court of Human Rights

The right to medical assistance of persons who have limited freedom of movement in the decisions of the European Court of Human Rights is considered. The importance of court practice for the national enforcement activities is analyzed. Author determined questions that require further research and improvement.

Key words: right to medical assistance, the European Court of Human Rights, health care, medical law.

Особи, які обмежені у праві на свободу пересування, а особливо ті з них, до яких застосовуються запобіжні заходи, примусові заходи медичного характеру або набрав сили обвинувальний вирок суду, мають певні особливості при реалізації ними прав у сфері охорони здоров'я. Одним із таких прав є право на медичну допомогу, забезпечення якого повинно мати пріоритетний характер для держави, оскільки у випадку його порушення може завдатися шкода життю та здоров'ю особи. Зважаючи на правове становище осіб, які обмежені в свободі пересування, актуальним видається акцентування уваги саме на практиці Європейського суду з прав людини, адже останній є тією інстанцією, куди особа має право звернутись після вичерпання всіх національних засобів правового захисту.

Науково-теоретичну основу дослідження поставленого питання складають праці Д.В. Красікова, Н.І. Майданика, В.Ф. Москаленка, О.С. Погребняк, М.Л. Рабіновича, І.Я. Сенюти, С. Г. Стеценка, С.В. Шевчука та деяких інших.

Метою дослідження є виокремлення та систематизування підходів, що використовуються в практиці Європейського суду з прав людини при розгляді кате-

горій справ, де оскаржується порушення права на медичну допомогу особами, які обмежені в свободі пересування.

Одним із принципів охорони здоров'я, який закріплений у ст. 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року, є дотримання прав і свобод людини і громадянина у сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій¹. Забезпечення реалізації цього принципу на практиці є особливо актуальним, зважаючи на незадовільний стан дотримання прав та свобод осіб, які обмежені в свободі пересування. До таких осіб, відповідно до ст. 13 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 року, можна віднести, зокрема, осіб, до яких згідно із процесуальним законодавством застосовано запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням або позбавленням волі; осіб, які за вироком суду відбувають покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі; осіб, які згідно із законодавством про інфекційні захворювання та психіатричну допомогу підлягають примусовій госпіталізації та лікуванню². В Україні особи, які позбавлені волі (яких Н. І. Майданик пропонує розуміти як осіб, до яких застосовується власне позбавлення волі, обмеження волі, арешт або ж довічне позбавлення волі), утримуються у спеціальних установах під контролем МВС України (ізолятори тимчасового тримання, спеціальні приймальники для осіб, підданих адміністративному арешту) або в установах Державної пенітенціарної служби України (слідчі ізолятори та виправні колонії)³.

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, гарантоване ст. 49 Конституції України, є одним із ключових прав особи, оскільки у випадку його порушення може завдатись шкода життю та здоров'ю особи. Якщо ж подібне порушення мало місце, обов'язком держави є створення ефективного механізму захисту та відновлення порушеного права. У випадку неможливості захистити порушені права чи законні інтереси на національному рівні, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту особа може звернутись до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55 Конституції України)⁴. Такою міжнародною судовою уставною є Європейський суд з прав людини (далі – Суд), діяльність якого спрямована на забезпечення виконання зобов'язань держав, які підписали і ратифікували Конвенцію про захист прав особи та основоположних свобод (1950) (далі – Конвенція).

Право на індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини гарантується. Рішення, які приймаються за результатами розгляду заяв громадян України, є обов'язковими до виконання в Україні. Це забезпечується положеннями Законів України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006), «Про виконавче провадження» (2006) та «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» (2012).

Право на медичну допомогу у розумінні Конвенції гарантується ст. 3, за якою: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»⁵. У випадку порушення цього положення, в особи виникає право на ефективний засіб юридичного захисту.

Зважаючи на те, що предметом дослідження є право на медичну допомогу осіб, які обмежені в свободі пересування, можна констатувати, що найбільша кількість звернень до Суду зумовлена порушенням цього права під час застосування найбільш суворого запобіжного заходу, а саме – взяття під варту. Відомі-

ми, зокрема, є рішення «Данкевич проти України» від 29 квітня 2003 року, «Мельник проти України» від 26 березня 2006 року, «Науменко проти України» від 6 вересня 2007 року, «Яковенко проти України» від 25 жовтня 2007 року, «Кац та інші проти України» від 18 грудня 2008 року, «Ухань проти України» від 18 грудня 2008 року, «Охріменко проти України» від 15 жовтня 2009 року, «Руденко проти України» від 25 листопада 2010 року та багато інших. Тобто можна говорити про системний характер проблеми із забезпеченням права на медичну допомогу особам, які перебувають під вартою.

Порушення права на медичну допомогу можливе у випадку незабезпечення особі права на отримання медичної допомоги за власним вибором, доступу до інформації про медичну допомогу, неналежного надання медичної допомоги окремим категоріям осіб (наркозалежним чи особам, які страждають на психічні розлади тощо). Зокрема, проблема реалізації права на медичну допомогу була предметом розгляду у рішенні «Яковенко проти України» від 25 жовтня 2007 року (Заява № 15825/06)⁶. Заявник (пан Яковенко), а після його смерті – його мати (пані Надія Миколаївна Савченко) скаржились, у тому числі, на ненадання медичної допомоги та нелюдські умови тримання під вартою в Севастопольському ІТТ. Заявник, як ВІЛ-інфікований і хворий на туберкульоз, не отримував належної медичної допомоги. При цьому, як констатував Суд, було порушено одразу кілька складових права на медичну допомогу. По-перше, заявнику було повідомлено про його захворювання не одразу після встановлення такого діагнозу (в лютому 2006 року), а лише за сплином декількох місяців (у травні 2006 року). По-друге, заявника не було доправлено до лікаря-інфекціоніста для антиретровірусного лікування і, зокрема, не здійснювався контролю щодо можливості його зараження опортуністичними захворюваннями. Суд констатував, що ненадання заявникові вчасної і належної медичної допомоги, якої він потребував як ВІЛ-інфікований і хворий на туберкульоз, становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження у значенні ст. 3 Конвенції та постановив виплати моральну шкоду у розмірі 10000 євро.

У п. 104 рішення «Кац та інші проти України» від 18 грудня 2008 року (Заява № 29971/04)⁷ Суд вкотре констатував, що особи, які тримаються під вартою, перебувають в уразливому становищі, і органи влади несуть відповідальність за поведження з ними. Визнавши, що Конвенція вимагає від держави охороняти здоров'я та фізичний добробут осіб, позбавлених свободи, зокрема, шляхом надання їм необхідної медичної допомоги (рішення у справі «Муйсель проти Франції» (*Mouisel v. France*), № 67263/01, п. 40; та у справі «МакГлінчі проти Сполученого Королівства» (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*), № 50390/99, п. 46), Суд визначив, що у випадку смерті ув'язненої особи внаслідок проблеми зі здоров'ям держава повинна надати пояснення як щодо причини її смерті, так і щодо лікування, яке їй було призначено до того, як вона померла. За загальним правилом, один лише той факт, що особа померла за підозрілих обставин під час тримання її під вартою, має служити підставою для з'ясування, чи виконала держава свій обов'язок із забезпечення захисту права цієї особи на життя.

Щодо забезпечення належного рівня медичної допомоги особам, які обмежені в свободі пересування, то у п. 69 рішення «Охріменко проти України» від 15 жовтня 2009 року (Заява № 53896/07)⁸, Суд вкотре звернув увагу на необхідність вживання належних заходів для охорони здоров'я таких осіб, проте визнав, що ст. 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що гарантує кожній особі, взятій під вар-

ту, медичну допомогу на такому ж рівні, як у «найкращих цивільних медичних закладах». Суд також зазначив, що «готовий визнати, що, в принципі, ресурси медичних підрозділів пенітенціарної системи обмежені порівняно з ресурсами цивільних медичних закладів», тому залишає за собою достатню свободу розсуду у визначенні того, який саме рівень медичного обслуговування потребувався в тій чи іншій справі, беручи до уваги конкретні обставини справи. Такий рівень має бути «сумісним з людською гідністю» особи, яку тримають під вартою, але також має враховувати «практичні вимоги ув'язнення».

Важливим в контексті гарантування прав особи на медичну допомогу осіб, які обмежені в свободі пересування, є й питання надання медичної допомоги належними лікарями. Європейським судом з прав людини на це питання було звернено особливу увагу в п. 74 рішення «Ухань проти України» від 18 грудня 2008 року (Заява № 30628/02)⁹. Суд зауважив, що лише той факт, що ув'язненого оглядав лікар та призначив певний вид лікування, автоматично не може привести до висновку, що медична допомога була достатньою. Органи влади мають забезпечити повну фіксацію стану здоров'я особи, яка тримається під вартою, та лікування, яке ця особа отримувала під час перебування під вартою чи позбавлення свободи; забезпечити своєчасність та правильність діагнозів та догляду; а також, у разі необхідності та залежно від характеру захворювання, забезпечити регулярний та систематичний нагляд, який включає в себе всебічний план лікування, що має бути направлений на лікування захворювань ув'язненого та попередження їх погіршення, а не на усунення симптомів. Державні органи також повинні довести, що були створені умови, необхідні для призначеного лікування, щоб це лікування було дійсно отримано. Це ж підтверджується в рішеннях «Хумматов проти Азербайджану» (*Hummatov v. Azerbaijan*), п. 116; «Холоміов проти Молдови» (*Holomiov v. Moldova*), п. 117; «Попов проти Росії» (*Popov v. Russia*), п. 211 тощо.

Численні порушення права особи на медичну допомогу можна констатувати й при застосуванні до особи примусових заходів медичного характеру. Це питання на національному рівні врегульоване, зокрема, КПК України, Законом України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року; на міжнародному рівні – діють Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги, ухвалені Резолюцією Генеральної асамблеї ООН 46/119 від 18 лютого 1992 року. Однак у випадку порушення права на медичну допомогу осіб з психічними розладами та неможливості його захисту на національному рівні, особа вправі звернутись до Європейського суду з прав людини. Відомими, зокрема, є рішення Суду у справах «Горшков проти України» від 8 листопада 2005 року, «Кучерук проти України» від 6 вересня 2007 року та деякі інші.

У рішенні «Кучерук проти України» від 6 вересня 2007 року (Заява № 2570/04)¹⁰ заявник (пан Кучерук), якому було поставлено діагноз «шизофренія», вчинив крадіжку і хуліганство та був засуджений до 1 року 6 місяців позбавлення волі умовно з іспитовим строком. До заявника був застосований запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Під час перебування під вартою в заявника погіршувався стан здоров'я, як фізичний так і психічний, однак запобіжний захід залишався незмінним. Лікар-психіатр лише одного разу оглядав заявника, однак ніякого ефективного лікування призначено не було. Заявника тримали під вартою в загальній камері з 12 квітня 2002 року до 10 липня 2002 року і лише після нападу заявника на своїх співкамерників суд виніс постанову про визнання особи недієздатною і застосування до неї примусових заходів медичного характе-

ру. При розгляді цієї заяви Суд акцентував увагу на наступні моменти. По-перше – факт тримання заявника із психічним розладом в СІЗО – тобто в установі, яка взагалі не призначена для утримання психічно хворих ув'язнених осіб. У зв'язку із цим матір заявника неодноразово зверталась до компетентних органів, однак його розглянуто не було. По-друге – це забезпечення необхідним медичним лікуванням заявника під час перебування в СІЗО. Суд зазначив, що за фактом того, що заявник хворий на шизофренію і це підтверджується висновком судово-психіатричної експертизи, не можна було очікувати, що він звернеться до адміністрації СІЗО з конкретними скаргами на умови тримання. Так само Уряд не навів жодного прикладу з національної судової практики, який би свідчив, що такий позов ув'язненої особи міг би мати хоч якісь шанси на успіх. Також Суд зауважив, що необхідно брати до уваги уразливість таких осіб і неспроможність у певних випадках звернутися з чітко викладеною скаргою чи взагалі поскаржитися, розповівши, як вони потерпіли внаслідок якогось конкретного поведження.

В цілому, не можна сказати, що звернення до Європейського суду з прав людини дозволить подолати всі ті системні проблеми, які існують у сфері охорони здоров'я на національному рівні. Як слушно зазначає Д. В. Красіков, ефективний захист прав і свобод окремої людини на міжнародному рівні стає можливим лише в межах системи, побудованої на засадах субсидіарності: захист прав людини повинен здійснюватись перш за все на внутрішньодержавному рівні, а міжнародні заходи повинні доповнювати такий захист, а не замінити чи витіснити його.

На підставі викладеного можна підсумувати, що аналіз практики Європейського суду з прав людини є важливою складовою подолання тих проблем, які виникають при практичній реалізації права на медичну допомогу особам, які обмежені в свободі пересування. В рішеннях, що приймаються Судом, містяться рекомендації до вдосконалення національного законодавства, в той же час на законодавця покладається зобов'язання проводити інтеграцію українського законодавства до європейських стандартів, на що неодноразово зверталась увага міжнародних органів та організацій. Лише комплексний підхід, що передбачає реформування системи охорони здоров'я (у тому числі, щодо забезпечення права на медичну допомогу особам, які обмежені в свободі пересування) та врахування думки Європейського суду з прав людини в тих чи інших рішеннях, дозволить говорити про побудову в Україні демократичної, незалежної та правової держави.

1. *Основи* законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. // ВВР України. – 1993. – № 4. – Ст. 19. **2.** *Про свободу* пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV. // ВВР України. – 2004. – № 15. – Ст. 232. **3.** *Майданик Н.І.* Право на медичну допомогу осіб, які позбавлені волі / Майданик Н.І. – К.: Алерта, 2013. – 36 с. **4.** *Конституція* України від 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. **5.** *Конвенція* про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Рада Європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. **6.** *Рішення* Європейського суду з прав людини. Справа «Яковенко проти України»: Заява № 15825/06 від 25 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19612>. **7.** *Рішення* Європейського суду з прав людини. Справа «Кац та інші проти України»: Заява № 29971/04 від 18 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19612>. **8.** *Рішення* Європейського суду з прав людини. Справа «Охріменко проти України»: Заява № 53896/07 від 15 жовтня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov>

ua/19612. 9. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Ухань проти України»: Заява № 30628/02 від 18 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19612>. 10. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Кучерук проти України»: Заява № 2570/04 від 6 вересня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19612>.

УДК 347.441

О. П. БІЛАН

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬСТВА ЯК КАТЕГОРІЯ ОБМЕЖЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ

Аналізуються проблеми та труднощі у визначенні та практичному застосуванні деяких правових норм Цивільного кодексу України (частина 1 ст. 203 та частина 3 ст. 228 ЦК України). Зокрема, існує проблема правового визначення такої категорії цивільного права, як «моральні засади суспільства» внаслідок її відносності. Вказано на необхідність законодавчого перегляду вищезазначених норм цивільного права з метою з'ясування необхідності обмеження принципу договірної свободи моральними засадами суспільства.

Ключові слова: цивільне право, умови дійсності правочинів, моральні засади суспільства.

Билан А.П. Моральные основы общества как категория ограничения договорной свободы

Анализируются проблемы и трудности определения и практического применения некоторых правовых норм Гражданского кодекса Украины (часть 1 ст. 203 и часть 3 ст. 228 ГК Украины). В частности, существует проблема правового определения такой категории гражданского права как «моральные основы общества» вследствие ее относительности. Указано на необходимость законодательного пересмотра вышеуказанных норм гражданского права с целью выяснения необходимости ограничения принципа договорной свободы моральными основами общества.

Ключевые слова: гражданское право, условия действительности соглашений, моральные основы общества.

Bilan Oleksandr. Moral foundations of society as liberty of contract category of abridgment

It was determined in course of study, that as of today there exist some problems and difficulties in definition and practical application of several Civil Code of Ukraine legal provisions (Paragraph 1 of Art. 203 and Paragraph 3 of Art. 228 of Civil Code of Ukraine). In particular, there is an issue of legal definition of such civil law category as “moral foundations of society”, following their relativity. It was pointed on the necessity of the abovementioned civil standards legislative review in order to clarify the need to abridge the liberty of contract principle with the moral foundations of society.

Key words: civil law, validity of the agreement terms, moral foundations of society.

Принцип свободи договору поряд з іншими віднесений статтею 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) до основних засад цивільного законодавства. Наведений принцип більш детально розкрито у статтях 627 та 205 ЦК України, згідно з якими сторони є вільними в укладанні договору, виборі контрагентів

© БІЛАН Олександр Петрович – аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України